

Джерела фінансування громадських організацій підрадянської України міжвоєнної доби

З'ясовуються основні джерела фінансування системи псевдогромадських організацій підрадянської України міжвоєнної доби.

Ключові слова: громадські об'єднання, комуністичний режим, джерела фінансування

Здобуття Україною державної незалежності створило умови для кардинальних зрушень у суспільно-політичному житті українського народу, які знайшли своє вираження у процесі побудови громадянського суспільства. Цей процес ґрунтується на втіленні в життя змісту понять громадянства та громадськості, а як наслідок і самоорганізації останньої та її взаємодії з державним апаратом. Коло проблем, які вирішують громадські організації своїми силами, тобто без допомоги державних органів визначає ступінь наближення громади до громадянського суспільства. Українське суспільно-політичне життя початку ХХІ ст. вочевидь вимагає пояснення витоків, причин та обставин свого теперішнього стану. Оскільки мова йде про період становлення молодого державності, то найяскравішим аналогом цієї суспільно-політичної ситуації є період становлення радянської державності в Україні.

На заваді швидкому та ефективному втіленню в життя цих можливостей стоять пережитки соціалістично-радянської суспільно-політичної та громадської системи. Ця система заклала псевдоколективізм, який придушив особистість і розчинив її в собі, а крім того, виховав у людині почуття всеохопленості влади державних структур і природності своєї особистої безправності. Більшовицький режим декларував свою поглиблену демократичність, а тому сприяв створенню громадських об'єднань, які, за його планами, повинні були охопити всю соціальну сферу життя радянського суспільства і обслуговувати потреби компартійної еліти. Характеристика основних джерел фінансування радянських громадських організацій Української СРР дає змогу з'ясувати та зрозуміти взаємини громадських об'єднань із радянською державою та компартійною елітою. Проте ця проблема досі не стала предметом спеціального наукового інтересу в новітній українській історіографії, а відтак метою цієї статті є з'ясування основних джерел фінансування системи псевдогромадських організацій під радянської України міжвоєнної доби.

Статутні документи громадських об'єднань передбачали, що основними джерелами наповнення їх бюджету були: членські внески, прибутки від різних заходів, пов'язаних з їхньою діяльністю, від підприємницької

діяльності, пожертвування громадян та організацій тощо. Громадські об'єднання прагнули досягти своєї господарської та фінансової самостійності, крім того, ця позиція всіляко підтримувалася компартійною владою. Більшовицька влада втручалася у внутрішні справи громадських організацій і, зокрема, домагалася від них зведення до мінімуму витрат на потреби апарату, бо партія вимагала від громадських об'єднань того, щоб максимум їх коштів йшло на виконання провідних завдань. При цьому компартійна еліта наголошувала на тому, що громадські організації використовують забагато державних коштів [1, с.11].

Диктатура пролетаріату основну ставку у громадському житті робила на професійні спілки, тому ці організації повинні були фінансуватися по-пролетарськи: основним джерелом фінансування профспілок були членські внески, про що свідчить те, що весь профспілковий апарат протягом 20–х рр. ХХ ст. утримувався виключно на цьому джерелі фінансування [2, с.30]. Проте, це явище формувалося поступово: на 1924 р. у бюджеті профспілок членські внески становили лише 17%, а головним джерелом фінансування були державні субсидії, то на 1926 р. членські внески становили вже 95,7% від прибутків профспілок [3, с.92]. Розмір регулярних членських внесків не міг перевищувати 2% від місячної заробітної платні, а вступний внесок встановлювався в розмірі 50% від денної заробітної платні. Часто використовувалися так звані одноразові внески, які, до речі, були досить систематичними [4, с.125]. З середини 30–х рр. членські внески витрачалися суто на потреби низових органів профспілок, керівні органи профспілок утримувалися за державні кошти [5, с.27].

Система державного фінансування була ефективним засобом контролю та маніпулювання профспілками у спосіб розподілу коштів виключно за кошторисами вищих профспілкових органів, які затверджувалися компартійною владою [6, с.13]. Професійним спілкам було заборонено займатися комерційною діяльністю [7, с.6]. Ця заборона була пов'язана з побоюваннями компартійної еліти того, що підприємницька основа профспілкових організацій підірватиме основи господарського режиму радянської держави (її соціально-економічну систему). Тобто, незалежні в господарському та фінансовому плані профспілки можуть самі формувати соціально-економічну систему держави, тому що вони отримують можливість давати роботу робітникам, які матимуть проблеми з державними роботодавцями і в такий спосіб впливати на соціально-економічну політику радянської держави. Можна стверджувати, що компартійна влада не могла допустити економічну незалежність профспілок, які були потрібні їй як інструмент, а не як повноправний суб'єкт виробничого процесу.

КНС фінансувалися здебільшого за рахунок державних дотацій та пільг, до яких належали: одержання зерна із спеціального державного продовольчого фонду, що був призначений для забезпечення незаможників, першочергове отримання незаможниками промтоварів та сировини, державних кредитів із спеціальних фондів, а також одним із джерел наповнення комнезамівських бюджетів були членські внески [8, с.131]. Для КВД (СТВ) основним джерелом наповнення бюджету були членські внески, які можна поділити на вступні та регулярні. Термін та порядок збирання, сума останніх визначалася загальними зборами членів товариства і залежали від господарської спроможності селянських господарств та від кількості осіб, які потребували допомоги. Так, малозаможні та незаможні селяни частково або повністю звільнялися від сплати внесків. Заможніші селяни сплачували більші внески з метою забезпечення пільг для вище-

зазначеної категорії членів СТВ. Додатковими джерелами фінансування діяльності СТВ були відрахування з товарообміну через кооперацію та відрахування з комерційної діяльності селянських господарств [9,с.12].

Членські внески у громадських організаціях були як від фізичних, так і від юридичних осіб. Внески фізичних осіб були зазвичай невеликими для того, щоб не відлякувати населення від вступу до товариств. Так, вступний внесок товариства «Друзі дітей» становив 15 коп., щомісячний – 10 коп. Незважаючи на невелику суму, членські внески становили 75% усіх прибутків товариства. Це можна пояснити тим, що це громадське об'єднання було досить численним [10,с.26]. У Товаристві з боротьби з алкоголізмом річний членський внесок становив лише 15 коп. Вступний внесок у цьому громадському об'єднанні визначався залежно від розміру заробітної плати вступника [11,с.94]. У товаристві «Друзі радіо» місячний членський внесок становив 50 коп., [12,арк.21]. у КНС – 25 коп. [13]. Утім, варто відзначити, що досить значними були членські внески деяких громадських об'єднань національних меншин. Так, вступний внесок у Товаристві болгар становив 5 крб., а щомісячний – 2 крб., [14,арк.99]. вступний внесок у єврейській громадській організації «Сетмас» становив 50 крб [15,арк.4].

Суми членських внесків змінювалися залежно від загальних економічних умов, матеріального стану кожного окремого товариства, конкретних завдань, які ставилися перед ними на певному етапі. Окремі категорії громадян сплачували мінімальні членські внески. Пільгові членські внески були встановлені для військовослужбовців, осіб, що навчаються, безробітних та інвалідів. Так, у товаристві «Друзі дітей» ці категорії членів товариства сплачували по 5 коп. на місяць, [10,с.26]. так само й у товаристві «Друзі радіо», [12,арк.21]. в Українському товаристві міжнародної мови (товаристві есперантистів) – 25 коп. на рік (стандартний членський внесок становив 1 крб.). [16,арк.141]. Крім того, диференціація членських внесків мала місце і на територіальному рівні. Наприклад, сума вступного членського внеску фізичної особи в товаристві Укравтодор встановлювалася кожною обласною філією окремо, тому часто був суттєво відмінним. Зокрема, Вінницькою філією товариства стягувалося з кожного нового члена по 50 коп., Київською філією Укравтодору було визначено вступний внесок у сумі 75 коп. Одеська, Харківська та Донецька філія збирали по 1 крб. як вступний внесок з однієї особи [17,арк.1].

У деяких громадських об'єднаннях внески мали мінімальний річний ліміт. Це особливо було характерним для громадських об'єднань національних меншин. Наприклад, у товаристві охорони здоров'я єврейського населення (ТЗЕ) членські внески фізичних осіб мали становити не менше 3 крб. на рік, у єврейському товаристві допомоги жертвам погромів – відповідно не менше 10 крб. [18,арк.14]. Характеризуючи джерела фінансування, слід акцентувати увагу на тому, що членські внески єврейського товариства «Сетмас» мали становити не менше 1% від зарплатні, [15,арк.4]. Корейської робітничої спілки не мали перевищувати 5% зарплатні [19,арк.3]. Незважаючи на те, що суми членських внесків були незначними, за рахунок великої кількості членів громадських організацій вони приносили цим об'єднанням значні прибутки [17,арк.3]. Часто добровільні товариства мали проблеми зі збором членських внесків, які надходили нерегулярно і не в повному обсязі. Несплату членських внесків можна пояснити тим, що часто одна особа була членом декількох громадських організацій, причому не завжди добровільно, тому для такої людини сплата членських внесків була обтяжливою. Намагаючись вирі-

шити цю проблему, керівництво громадських об'єднань запроваджувало спеціальні посади відповідальних збирачів членських внесків з метою більш регулярного їх надходження [20,с.1].

Окрім членських внесків, фізичні особи, – члени громадських організацій сплачували також інші види відрахувань. Наприклад, Всеукраїнське товариство робітників–винахідників (ВУТОРВИН) зобов'язувало своїх членів сплачувати окрім членських внесків, ще й 5% від суми премій, які вони отримували за винаходи [21,арк.19].

Специфікою фінансування добровільних товариств було те, що фактичною основою фінансування їх діяльності були внески саме юридичних осіб – членів цих товариств. Власне, членські внески юридичних осіб також були диференційованими. Вступний внесок юридичних осіб у товаристві «Друзі дітей» варіювався від 30 до 100 крб. (його сума визначалася Правлінням товариства), а щомісячний становив 5 крб. [10,с.2]. У цій сфері життя громадських об'єднань також спостерігалось втручання компартійної влади, яке виражалось у формуванні списків засновників товариств та їх участі у фінансуванні та діяльності громадських організацій. Часто укладалися угоди про співпрацю між добровільними товариствами, з одного боку, та з підприємствами та установами з іншого. Ця співпраця виражалася у прихованій фінансовій підтримці громадських організацій з боку підприємств.

Характеризуючи джерела фінансування добровільних товариств, варто також відзначити таку специфіку: у 20-х роках ХХ століття ці громадські об'єднання активно займалися підприємницькою діяльністю. Для ведення підприємницької діяльності в структурі товариств було створено спеціальні комерційно–експлуатаційні відділи. Комерційна діяльність товариства «Друзів дітей» була достатньо різнобічною. Це об'єднання володіло мережею підприємств. У 1928 році ця громадська організація утримувала 78 підприємств: слюсарних, столярних, панчішних, кондитерських, шкіряних [22,с.24]. У 1931 році товариство «Друзі дітей» мало 188 підприємств, у 1932 – 250, а в 1933 році – вже 3250 підприємств. Це були і деревообробні, й кравецькі, й хутряні, цегельні, харчові підприємства та ін. [10,с.12]. Також вищезгадане громадське об'єднання володіло взуттєвими крамницями, більярдними тощо [23,арк.8]. Разом з тим, прибутки від підприємницької діяльності становили лише 5% від усіх фінансових надходжень цього громадського об'єднання [24,арк.26]. А от прибутки УЧХ від підприємницької діяльності в 1925 р. становили 54,7% від усіх фінансових надходжень, у той час як членські внески – лише 19,7% [25,с.20]. Прибутки від комерційної діяльності становили фінансову базу «Союзу голландських вихідців на Україні» [26,с.26].

У більшості випадків господарська активність добровільних товариств була пов'язана зі спрямованістю інтересів і профілем діяльності цих громадських об'єднань. Часто місцеві організації товариств були не занадто розбірливі у виборі форм підприємництва. Вони бралися за заробляння коштів будь–яким шляхом, аж до торгівлі спиртними напоями та влаштування азартних ігор. Так, товариства УЧХ та «Друзі дітей» відкривали пивниці та кав'ярні. Також ці громадські об'єднання отримували відрахування від вартості патентів на продаж вина, пива й тютюнових виробів, які надавалися державою у 20-х роках [27,с.14]. На межі 20 – 30-х років компартійна влада взяла курс на згортання комерційної діяльності добровільних товариств. Це було пов'язано зі згортанням НЕПу та загрозою посилення фінансової та підприємницької

основи цього типу громадських об'єднань, які в такий спосіб могли стати самостійною суспільно-політичною силою, яка б мала реальний вплив на державну політику у громадській сфері життя радянського суспільства, тому центральні органи ряду товариств ухвалювали спеціальні резолюції щодо подолання так званих «комерційних ухилів» у діяльності цих громадських об'єднань. Останні мали передати свої підприємства державі. Це яскраво демонструють УЧХ та Тсоавіахім [28,с.8].

Згортання підприємницької діяльності добровільних товариств мало певну динаміку. Спочатку компартійна влада забороняла організовувати підприємства, які не були пов'язані із безпосередньою діяльністю цих громадських об'єднань, а із середини 30-х років їм було взагалі заборонено займатися комерційною діяльністю, вони мали право отримувати кошти лише від заходів громадського порядку (організація платних вистав, концертів) [10,с.13]. Деякі громадські організації змушені були повністю відмовитися від комерційної діяльності ще раніше, наприклад, сільбуду припинили її в 1925 році [29,с.3].

Для вишукування засобів добровільні товариства використовували різноманітні кампанії, у ході яких проводилися платні заходи (лекції, бесіди, кіносеанси тощо), продавали свої видання, жетони, значки, марки й інші атрибути, часто досить дорогі, проводили різноманітні кружкові збори, домагалися разових відрахувань на свої потреби від установ і підприємств. Кожний із цих каналів давав небагато, але у цілому сума отримуваних у такий спосіб коштів давала змогу громадським об'єднанням значно поповнювати свій бюджет [30,арк.12]. Наприклад, у добровільного товариства «Друзі дітей» прибутки від проведення вищезгаданих заходів становили близько 10% фінансових надходжень цього громадського об'єднання [18,арк.26]. Кружкові збори, зокрема, були одним із джерел фінансування «Товариства для надання допомоги єврейському населенню, що постраждало від військових дій». Це громадське об'єднання також отримувало кошти внаслідок передачі йому рухомого майна згідно духовних заповітів [31,с.19].

Слід зацентувати на такому джерелі фінансових надходжень громадських об'єднань, як різноманітні пожертвування. Товариства спонукали громадян до внесення пожертвувань як у ході кампаній, так і поза їх меж. Особливо велику роль пожертвування відігравали в наповненні бюджету МОДРу [18,арк.12]. Пожертвування були характерними також для громадських об'єднань національних меншин, що не користувалися підтримкою держави і не були дуже масовими, зокрема, у Товаристві охорони здоров'я єврейського населення (ТЗЕ) [32,арк.14]. У «Комітеті допомоги німецьким громадянам» добровільні пожертвування членів товариства становили єдине джерело надходження коштів [32,арк.94]. Подібна ситуація була і в Товаристві есперантистів [33,с.16].

Для розповсюдження значків, літератури та ін. до середини 20-х років добровільні товариства використовували агентів на умовах сплати їм певного відсотка від виторгу. Але у другій половині 20-х років від агентів було вирішено відмовитися, реалізацією вищезгаданих агітаційних матеріалів стали займатися тільки осередки громадських організацій. Наприклад, подібна ситуація була в товариства «Друзів дітей», яке в 1924 році широко використовувало агентів. Утім, у першій половині 1925 року керівництво цього громадського об'єднання взяло курс на заміну агентів активістами, які мали діяти на громадських засадах [34,с.5].

Особливою статтею надходжень до бюджетів громадських організацій були прибутки від різних видів громадської діяльності. Важливу роль відігравали вони, наприклад, у фінансуванні УЧХ. У 1929 р. запроваджується збір на користь товариств Червоного Хреста з відвідувачів масових видовищ у дачних та курортних місцевостях. Згідно з постановою ЦВК та РНК СРСР від 16 березня 1930 р. місцеві податки з видовищ та розважальних заходів були об'єднані з особливим збором на користь товариств Червоного Хреста. Товариство УЧХ мало великі прибутки від вищезгаданих зборів. Так, у 1931 році вони дали товариству 1,6 млн. крб., а в 1932 році – 2,3 млн. крб. УЧХ мав значні надходження також від театральних зборів [35,арк.2]. Товариство «Геть неписьменність» проводило різноманітні кампанії – «Дні», «Тижні» та «Місячники письменності», під час яких збирало кошти для своєї діяльності. Також це громадське об'єднання отримувало прибутки від проведення культурно-розважальних заходів: лекцій, виставок, концертів тощо [36,с.23]. З прибутків від місячника письменності товариство було змушене відрахувати певну суму державі [37,арк.151].

Значну частину коштів більшість товариств отримували від функціонування створених при них видавництв. Періодика й література видавництв розсилалися на місця, місцеві відділення громадських об'єднань займалися її реалізацією, забираючи собі кошти, що надійшли внаслідок продажу вищезгаданої літератури. Велику роль видавнича діяльність відігравала у наповненні бюджетів наукових товариств. Однак з кінця 20-х років компартійна влада почала обмежувати діяльність громадських об'єднань у видавничій сфері, передаючи її до компетенції державних установ [38,с.191]. Одним із способів реалізації завдань громадських об'єднань була мобілізація громадськості для різних робіт, які виконувалися у вільний від основної роботи час, причому заробіток за так звані «суботники» робітники перераховували громадським об'єднанням.

Важливу роль у фінансуванні громадських організацій відігравала різноманітна державна допомога: державні грошові та матеріальні субсидії, податкові пільги. Оскільки держава прагнула мати вплив на громадські об'єднання, вона створювала брак їх коштів, також і політикою згортання підприємницької діяльності громадських організацій. Після цього останні переходили на державні субсидії. Так, у 1927 р. частка державних асигнувань становила 27% бюджету УЧХ [39,с.243]. Значні державні субсидії отримувало ВУТОРВИН – через «фонди сприяння винахідництву, що були на всіх підприємствах [40,арк.15]. Освітні та культурно-просвітницькі державні установи закладали у свої бюджети кошти для фінансування діяльності Спілки воєвничих безвірників [41,арк.36]. Майже виключно на державні кошти жив Єврейський громадський комітет допомоги жертвам погромів (Євргромадком) [42,арк.170]. Між тим товариство «Культзмичка» декларувало свою відмову від будь-яких державних субсидій [43,арк.6]. На власні кошти жило і культурно-просвітницьке товариство «Сільбуд», держава утримувала лише організаційно-інструкторський апарат цього громадського об'єднання [44,с.116].

Характеризуючи матеріальні субсидії громадським об'єднанням з боку держави, варто відзначити, що в 1923 р. РНК СРСР дозволив Головному управлінню робітничо-селянського повітряного флоту безкоштовно передавати Товариству друзів повітряного флоту літаки, зняті з озброєння та інше авіаційне майно. Усі установи СРСР мали передавати товариству Автодор автомобільне та шляхове майно [45,арк.673].

Сільбуду отримували від держави земельні наділи, на яких вони могли вирощувати зернові та городні культури для потреб своїх членів та на продаж [46,с.116]. Держава надавала громадським об'єднанням різноманітні податкові пільги, а також пільги з державного страхування тощо. На деякі добровільні товариства розповсюджувалися пільги, які надавалися державним установам. Наприклад, у 1925 році на установи та підприємства Авіахіму було розповсюджено тимчасовий пільговий тариф внесків на соціальне страхування. Подібні тарифи в 1926 р. було поширено на УЧХ [47,с.2]. та на Товариство друзів радіо, а у 1927 р. – на товариство «Друзі дітей». У 1927 р. Всесоюзній асоціації інженерів було надано право безмитного отримання з–за кордону книг, посібників та інструментів. У 1928 р. від податків та зборів було звільнено Тсоавіахім [48,с.673]. Згідно з постановою РНК УСРР від 27 червня 1921 року «Про продовольче постачання комнезамів» неможливим селянам гарантувалося постачання промислових товарів без обміну на сільськогосподарські продукти, для них був створений зерновий фонд. Членам КНС надавалося право безкоштовного користування земельними, лісовими та іншими угіддями, сільськогосподарськими знаряддями. Також надавалися привілеї на виховання і навчання дітей членів КНС за рахунок держави [49,с.106].

Оскільки основну частину коштів добували місцеві організації, важливою проблемою організаційно–фінансового характеру був розподіл коштів між низовими й центральними структурами громадських об'єднань. В інструктивних матеріалах більшості товариств, заснованих на принципах централізму, було визначено, що вони будуються як фінансова піраміда: організації нижчого підпорядкування повинні були відраховувати частину зібраних ними коштів вищестоящим структурам товариства. Конкретний відсоток відрахувань установлювався кожним громадським об'єднанням. Великий відсоток відрахувань на утримання апарату був у спілці сільськогосподарських робітників Робітземліс. Так, у 1925/26 роках на утримання апарату йшло близько 20% усіх прибутків спілки. Внаслідок цього Робітземліс не надавав матеріальної допомоги своїм членам, переважна більшість яких були соціально незахищеними. Саме тому у сільськогосподарських робітників не було мотивації для вступу до спілки, що суттєво відбивалося на її чисельності.

Більшовицький режим упродовж 20 – 30–х років минулого століття паралельно з побудовою тоталітарної політичної системи створював відповідного типу систему громадських об'єднань, яка забезпечувала реалізацію соціалістичних перетворень та задоволення базових соціальних потреб населення і зазнавала трансформацій паралельно зі змінами в організаційній будові радянської суспільно–політичної системи. Одним із важливих чинників впливу на об'єднання громадян для компартійної влади була система фінансування діяльності цих організацій. Їх формальна фінансова самостійність була ефемерною, покликаною створити враження реальної незалежності та самодіяльності цих псевдогромадських, маріонеткових щодо правлячої компартії структур. У дійсності ж і мобілізація, і особливо напрямки використання фінансових ресурсів здійснювалася відповідно до пріоритетів комуністичного режиму.

Список використаних джерел

1. Резолюція ЦК КП(б)У від 20 березня 1929 р. «Про роботу добровільних товариств в системі масово–виховної роботи» // Вісті Центрального

Комітету Комуністичної Партії (більшовиків) України. – 1929. – № 4 – 5. (48 – 49). – С.10–23.

2. Петров Л. И. Советские профсоюзы в восстановительный период. 1921 – 1925 гг. – М., 1962. – 144 с.

3. VII съезд профессиональных союзов СССР. Стен. отчет. – М., 1927. – 135 с.

4. Мовчан О. М. Українські профспілки в компартійно–радянській системі влади. – К., 2004. – 420 с.

5. Евреиннов Н. О своеобразном кризисе профсоюзов и об их новых задачах. – М., 1936. – 87 с.

6. Резолюции и постановления III Всероссийского съезда профсоюзов. – М., 1922. – 56 с.

7. Резолюция III Всеукраинской конференции профсоюзов. 18 – 22 мая 1923 г. – Харьков, 1923. – 24 с.

8. Смирнов В. М. Суспільно–політичні та економічні перетворення в Українському селі в період нової економічної політики. – Харків, 2002. – 314 с.

9. Олійник В. М. Самоврядні форми соціальної допомоги українського селянства в першій чверті XX ст. – Черкаси, 1998. – 79 с.

10. Зінченко А.Г. Досвід подолання дитячої безпритульності в Україні у 20–х роках. – К.: ТОВ «Міжнародна фінансова агенція», 1998. – 39 с.

11. Ніколаєва В.В. З історії антиалкогольного руху на Україні // Укр. іст. журн. – 1987. – № 7. – С.92–104.

12. Центральний державний архів вищих органів влади та управління (далі – ЦДАВО України). – Ф.791. – Оп.1. – Спр.6.

13. Резолюція Пленуму харківської ГубКНС на доповідь про стан та роботу комнезамів від 20 лютого 1925 р. // Комітети неможливих селян Харківщини 1920 – 1933 рр. – Харків, 1974. – С.85–98.

14. ЦДАВО України. – Ф.5. – Оп.1. – Спр.512.

15. Там само. – Ф.5. – Оп.1. – Спр.664.

16. Там само. – Ф.5. – Оп.2. – Спр.311.

17. Там само. – Ф.270. – Оп.1. – Спр.20.

18. Там само. – Ф.5. – Оп.1. – Спр.136.

19. Там само. – Ф.5. – Оп.1. – Спр.511.

20. Чергові завдання УАРВИНУ (тези доповіді) // За винахідництво. – 1930. – №3. – С.19–21.

21. ЦДАВО України. – Ф.264. – Оп.1. – Спр.28.

22. Кравцова М. Виробнича діяльність «ДД» // Друг дітей. – 1933. – №2. – С.12–13.

23. ЦДАВО України. – Ф.264. – Оп.1. – Спр.226.

24. Там само. – Ф.1. – Оп.20. – Спр.2025.

25. Статут «Сільськогосподарського союзу нащадків Голландських вихідців на Україні» від 14 серпня 1923 р. // Сільськогосподарський союз Голландських вихідців на Україні (1921–1927 рр.): 36. документів і матеріалів. – К., 2000. – С.89–106.

26. Директиви партії ми виконаємо // Червоний хрест. – 1929. – №3–4. – С.14–15.

27. Міркотан Н. На Криворіжжі торгівля заважає роботі // Червоний хрест. – 1929. – №6. – С.8–11.

28. Матеріяли до звітної–перевиборної кампанії червонохресних організацій 1930 року. – Харків, 1930. – 44 с.

29. Висновки щодо політико-освітньої роботи на селі. З матеріалів кушцових семінарів Харківської округи 1925–1926 рр. – Харків, 1927. – 35 с.

30. ЦДАВО України. – Ф.587. – Оп.1. – Спр.9.

31. Львунин Ю. А. Из истории создания и первых лет деятельности советской секции Международной организации помощи борцам революции (1922 – 1928) // Вестник Московского университета. – 1973. – № 1. – С.11–22.

32. ЦДАВО України. – Ф.5. – Оп.1. – Спр.512.

33. К общественной заинтересованности // Друг детей. – 1925. – №2. – С.11. – С.5–6.

34. Варшавський К. Наші досягнення з масових зборів // Червоний хрест. – 1934. – №1–2. – С.2–4.

35. ЦДАВО України. – Ф.5. – Оп.1. – Спр.2286.

36. Постанова ВУЦВК та РНК УСРР від 3 липня 1929 р. «Про заходи по ліквідації неписьменності серед дорослої трудящої людності УСРР» // З.З. України. – 1929. – № 18. – С.153–158.

37. Центральний державний архів громадських об'єднань України (далі – ЦДАГО України. – Ф.5. – Оп.2. – Спр.311.

38. Журба М.А., Доценко В. О. Шестикутна зірка над полем: Життя і смерть єврейського землекоблаштування в Україні (20–30-ті роки ХХ століття). – К., 2005. – 230 с.

39. Статут Всеукраїнського товариства робітників-винахідників і удоскональників // За винахідництво. – 1930. – № 4–5. – С.14–22.

40. ЦДАВО України. – Ф.1. – Оп.20. – Спр.2684.

41. Там само. – Ф.5. – Оп.1. – Спр.512.

42. ЦДАГО України. – Ф.1. – Оп.20. – Спр.2230.

43. Там само. – Спр.631.

44. СУ РСФСР. – 1924. – №68. – С. 573–592.

45. ЦДАГО України. – Ф.1. – Оп.20. – Спр.631.

46. Варшавський К. Наші досягнення з масових зборів // Червоний хрест. – 1934. – №1–2. – С.2–4.

47. СУ РСФСР. – 1924. – № 68. – С. 23–44.

48. Березовчук М. Перші соціалістичні перетворення на селі, К.: Політвидав України, 1976. – 287 с.

49. Мовчан О.М. Професійні спілки сільськогосподарських робітників України у перше десятиліття радянської влади // Нова економічна політика в українському селі. – К., 1999. – С.144–167.

Свистович С.М. Источники финансирования общественных организаций советской Украины междувоенного периода

Выясняются основные источники финансирования псевдообщественных организаций советской Украины междувоенного периода.

Ключевые слова: общественные объединения, коммунистический режим, источники финансирования.

Svistovich, S.M. The sourcings of the public organizations of the soviet Ukraine in the time between world wars

The basic sourcings of the pseudopublic organizations of the soviet Ukraine in the time between world wars are find outs

Key words: public associations, communist mode, sourcings.

УДК 94 (477.7) «1945/1947»–054.74

Губанов О.О.

Виїзд депортованих українців з Півдня України в 1945–1947 рр.

Досліджуються причини, масштаби та напрямки самовільного виїзду українців–переселенців з Південної України.

Ключові слова: депортовані українці, самовільний виїзд, колгоспи і радгоспи, соціально–побутове облаштування.

Реалізації відомої Угоди від 9 вересня 1944 року між ПКНВ і УРСР вимагала від останньої значних людських зусиль та матеріальних витрат, а також виконання гарантійних зобов'язань з господарсько–побутового облаштування, наданих українському населенню Польщі під час переселенської кампанії. Після прибуття в місця розселення переселенці зіштовхнулися з різноманітними проблемами, що змусили більшу частину їх обміркувати реальний стан речей і, незважаючи на суворі заборони, з часом залишити південний регіон у пошука кращого життя. А тому важливим етапом дослідження соціально–побутової адаптації українців Закерзоння в Південній Україні є з'ясування причин, масштабів та напрямків їх втечі в інші регіони УРСР в 1945–1947 роках.

З комплексних робіт, які розкривають становище переселенців, причини їх самовільних міграцій у західний регіон України, можна виділити дисертації В.Кіцака [1] та Н.Данилихи [2].

Результатом фундаментальної роботи українських і польських архівістів став вихід у світ декілька томного видання «Польща і Україна у тридцятих–сорокових роках ХХ століття. Невідомі документи з архівів спецслужб» [3]. Другий том розкриває труднощі, з якими зіштовхнулося переселенське населення вже на початку депортації їх в УРСР. Деякі документи дають уявлення про морально–політичні настрої населення напередодні переселення, їх сподівання на краще життя в Україні, а в деяких випадках – і небажання переселятись.

Заслугує на увагу й публікація Т.Гонтар, у якій йдеться про становище переселенців у південно–східному регіоні України в 1944–1945 роках [4].

Необхідно згадати й чимало робіт, присвяченим розкриттю злиденного становище колгоспного населення Південної України під час голоду 1946–1947 років [5]. Проте більшість їх вад полягає у тому, що вони не зупиняються окремо на становищі переселенського населення, а висвітлюють загальне зубожіння колгоспників.

Перші неприємні несподіванки очікували на переселенців вже на станціях прибуття, де поширеною картиною було перебування їх у непридатних умовах, часом під відкритим небом від 1–3 днів до декількох тижнів [6, арк.113в].